

Солунски фронт

1916–1918

Новица Бабовић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

СОЛУНСКИ ФРОНТ 1916–1918
ГАЛЕРИЈА НАУКЕ И ТЕХНИКЕ САНУ број 35

Изложбу приређује
Галерија науке и технике Српске академије наука и уметности

British Embassy
Belgrade

Изложбу су подржали:
Министарство културе и информисања Републике Србије
Амбасада Велике Британије у Београду

Република Србија
Министарство културе и информисања

Аутор изложбе
Новица Бабовић

Сарадници на организацији
Бојана Божић Хреља
Андреа Раичевић

Графички дизајн изложбе
Милош Јанковић

Аутор мултимедијалних садржаја изложбе
Новица Бабовић, Милош Јанковић

Публикацију издаје
Српска академија наука и уметности

За издавача
Зоран Петровић, управник Галерије науке
и технике САНУ

Аутор каталога
Новица Бабовић

Рецензент
Василије Крестић

Лектура
Катарина Спасић

Графички дизајн каталога
Милош Јанковић

Штампа
Colorgrafx

Тираж
500

Београд 2018.

У припреми и реализацији изложбе коришћен је архивски материјал Архива САНУ, Војног архива, Историјског музеја Србије, Музеја науке и технике, збирка Музеја Српског лекарског друштва, National Archives London, Imperial War Museum, London, колекције ФОТОМУЗЕЈА, и приватних збирки господина Зорана Тртице и Милоша Јуришића. Аутор се захваљује научном саветнику Dr Sc. Med. Александру Недоку за несебичну помоћ.

Солунски фронт

1916–1918

Новица Бабовић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

ФОРМИРАЊЕ
СОЛУНСКОГ ФРОНТА

„Настао је тренутак, када се стицајем прилика морамо повлачити кроз Црну Гору и Албанију. Код наше војске су морал и дисциплина попустили, а вера у спас Отаџбине изгубљена. Стање војске је у опште неповољно. Бојати се, да сада при повлачењу кроз Албанију и Црну Гору на Јадранско Приморје не наступи још већа клонулост и расуло код трупа, као и растурање и предавање непријатељу у већим размерама. Да се не би до овога дошло потребно је, да се војницима објасни циљ овога нашег повлачења и да се они убеди о његовој потреби. Капитулација би била најгоре решење, јер се њоме губи држава, а наши савезници би нас сасвим напустили, и онда не би имао ко о нама да води рачуна, да нас снабдева новцем, оружјем и свима потребама, нити да заступа наше интересе. Ми би били сасвим изгубљени.

Једини је спас из ове тешке ситуације, повлачење на Јадранско Приморје. Ту ће се наша војска реорганизовати, снабдети храном, оружјем, муницијом, оделом и свима осталим потребама које нам шаљу наши савезници, те ћемо опет представљати једну чињеницу, са којом ће наши савезници морати рачунати. Држава није изгубила своје биће, она и даље постоји и ако на туђем земљишту, докле год је ту владалац, влада и војска, па ма колика њена јачина била. Готовост савезника, да нас до краја издрже и неисцрпна њихова снага на крају ће сломити заједничког непријатеља, а наша ће Отаџбина опет бити слободна и увећана.

Убедите све, да је ово повлачење државна потреба, спас државе и да је у овим тешким данима наш спас у истрајности, стрпљењу и крајњем пожртвовању свију нас, са вером у коначан успех наших савезника и да с тога треба истрајати до краја.“

Обр. 24971

25. новембар 1915. у 23 часа

Наредба Врховне команде оперативним трупима
(командантима оперативних јединица)

План о слању савезничких трупа у Србију и нападу на Централне силе преко Балкана датира још из новембра 1914. године, када је генерал Луј Франш Д'Епере (Louis Franchet d'Espèrey), командант француске 5. армије у Шампањи, поднео влади нацрт плана. Сличне предлоге о слању енглеско-француских трупа које би заједно са српско-црногорском војском извршиле офанзиву према Аустроугарској преко Далмације или Македоније, француски министар правде Аристид Бријан (Aristide Briand) и тадашњи британски министар финансија Дејвид Лојд Џорџ (David Lloyd George), износили су и током јануара 1915. Председник грчке владе Елефтериос Венизелос (Eleftherios Venizelos) понудио је 26. јануара 1915. године савезницима војну помоћ на српском фронту, под условом да Бугарска остане неутрална. У случају ступања Бугарске на страну Централних сила, Венизелос је тражио од савезника да упуте своје снаге на Балкан.

Војвода Петар Бојовић (колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2104 власник Зоран Тртица)

Мапа Солунског фронта на дан 15. августа 1917. године

Суочена са приступањем Бугарске на страну Централних сила, претњом тројног напада и колебањем савезника да јој хитно пошаљу помоћ, српска Врховна команда је крајем септембра 1915. изложила савезницима своју намеру да предузме превентивну офанзиву против Бугарске и разбије њену војску пре него што она заврши мобилизацију, и тако добије потребно време за долазак савезничке војне помоћи у Србију. Савезничке владе нису одобриле тај план, обећавајући Србији обилну војну помоћ у случају да Бугарска нападне Србију.

Сазнавши 21. септембра да је бугарска објавила мобилизацију и да су Немачка и Аустроугарска отпочеле концентрацију својих трупа на северозападним границама Србије, Венизелос се обратио посланицима Француске, Велике Британије и Русије. Изразивши спремност Грчке да се, у складу са грчко-српским уговором о савезу из 1913. године, заједно са Србијом супротстави бугарском нападу, тражио је да савезници пошаљу на фронт према Бугарској 150.000 својих војника. Сматрајући да би Грчка требало да објави мобилизацију у што краћем року, Венизелос је замолио савезнике да одговоре у року од 24 часа. Услед оклевања и неодлучности савезника око броја војника који ће бити упућени на Балкан, губило се драгоцено време. Крајем септембра, под притиском француске владе договорено је да се са Дарданела у Солун упуте британска 10. дивизија под командом генерала Брајана Махона (Bryan Thomas Mahon), која би се придружила 156. француској дивизији и деловима 57. дивизије под командом генерала Мориса Сараја (Maurice Sarrail). Истог дана, 5. октобра, када су се у Солуну искрцали први ешалони француске 156. дивизије, грчки краљ Константин је, под изговором да нису испуњени услови из српско-грчког уговора, наредио да се обустави мобилизација грчке војске, објавио неутралност Грчке и приморао Венизелоса да поднесе оставку. Два дана касније, 7. октобра, отпочео је напад аустроугарских и немачких армија на Србију.

Француске и британске снаге добијају назив „Источна војска“. За команданта је постављен генерал Морис Сарај.

Командант Источне војске (*Armee de l'Orient*), генерал Морис Сарај, искрцао се 12. октобра у Солуну. Инструкције које су му дате налагале су му да ступи у везу са српском врховном командом и омогући њеним трупам излаз према Велесу и Солуну. Док је генерал Сарај био на путу ка Солуну, промена политичких прилика у Грчкој, изменила је савезничке планове.

Један од важнијих циљева постало је одржавање пруге Солун–Скопље. То је подразумевало слање нових, пре свега британских снага у Солун, чему се британски генералштаб одлучно противио, док су у кабинету мишљења била подељена. Један од малобројних гласова у парламенту који се залагао за хитно слање трупа у помоћ Србији, био је глас Дејвида Лојд Џорџа (David Lloyd George), тадашњег ратног министра муниције. Залагао се за слање 200.000 војника и био је уверен да су савезници пропустили прилику да помогну Србији на време. Меморандум који је Лојд Џорџ упутио 12. октобра 1915. године својим колегама, најбоље илуструје његов став:

„Беспомоћност четири Велике силе да спасу уништења једну малу земљу за другом која се уздала у њину заштиту претставља један од најжалоснијих призора овог рата. Оцена садашње ситуације на Балкану коју је доставио Генералштаб претставља мучан докуменат. Он би се могао лако сав сабити у две речи: Одвећ доцкан! Могло би се лако предвидети да би надирање преко Србије у Бугарску било најочевидније и најпробитачније за немачки Генералштаб, јер тај пут спаја њихову железничку мрежу с Турском..“

Све је ишло у прилог остварењу ратних циљева и тежњи Немачке, које су биле оличене у њеној програмској крилатици из 19. века: „Drang nach dem Osten“ – Продор на исток.

Став британске јавности према Србији у то време доживљавао је драстичну промену. Резервисаност и неповерење заменио је однос уважавања и наклоности.

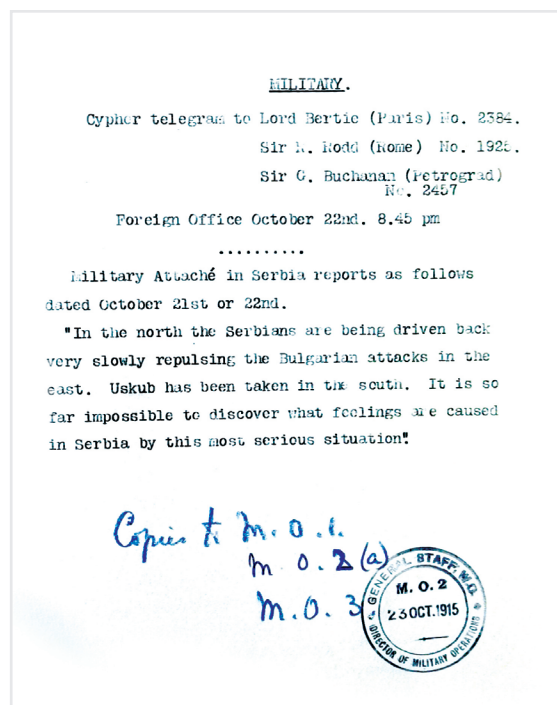
У *Тајмсу* су 11. и 12. октобра објављени текстови у којима се критикују савезници због одсуства било какве кохерентне политике према Балкану и позивају да у интересу Антанте и Велике Британије пруже Србији сваку могућу помоћ.

„Србија је имала непроцењиве заслуге за заједничку ствар, које ће бити у стању да изврши поново уколико јој савезници благовремено помогну.“

„A Crucial Moment“, *The Times Tuesday*, October 12, 1915.

Генерал Морис Сарај у Солуну 1916. године

Извештај британског војног аташеа у Србији о бугарској окупацији Скопља, 23. 10. 1915. (The National Archives, London, United Kingdom)

Краљ Петар I Карађорђевић

Кроз Албанију (аутор Самсон Чернов; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2469, власник Зоран Тртица)

Молба за помоћ коју је председник српске владе Никола Пашић послао савезницима 10. октобра и његова уверавања да само хитно упућивање 150.000 до 200.000 савезничких војника у Србију може довести до преокрета на фронту, остала је без одјека. Аргумент да српска војска не брани више само независност и територију Краљевине Србије, већ и стратешке интересе савезника, будући да би непријатељском победом била отворена саобраћајна веза Немачке и Аустроугарске са Бугарском и Османским царством, није био довољан да промени став савезничких врховних команди. Мишљење војних стручњака да се војска не сме слати у Средоземно море, ни на Дарданеле, ни у Солун, док се не заврши офанзива у Француској на Западном фронту, било је коначно. Други разлог одбацивања предлога за слање трупа у Солун и даље у Србију, налазио се у слабом саобраћајним везама и недовољном капацитету железнице у Вардарској долини. Солунска пруга није могла омогућити савезницима превоз већег броја трупа ни до Скопља.

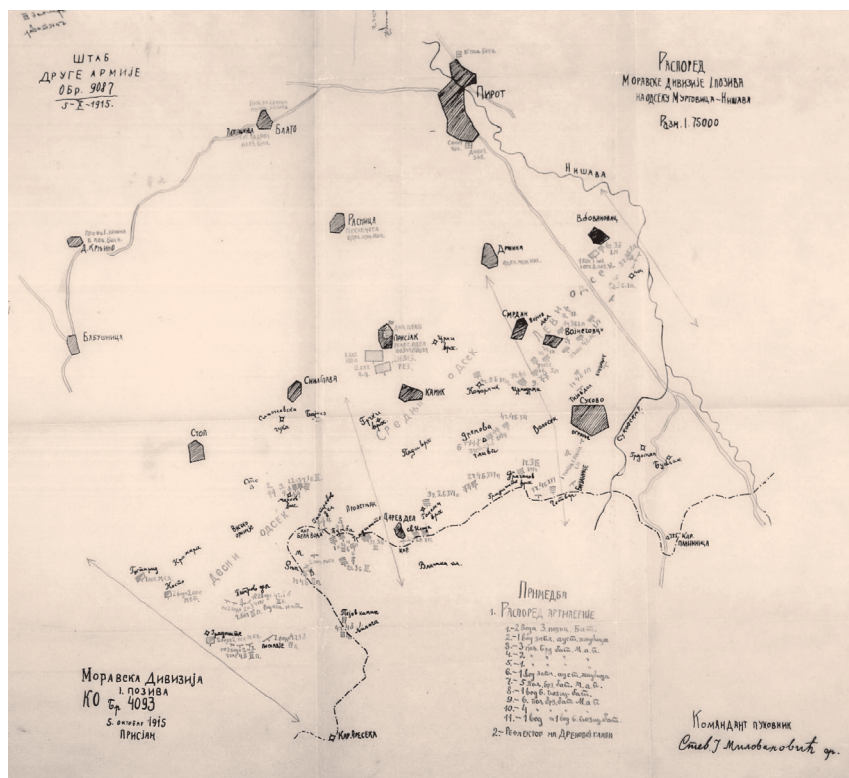
Ни ед-мемоар који је српски посланик у Лондону Матеја Бошковић однео у Форин офис 17. октобра, три дана по отпочињању напада бугарске 1. и 2. армије на Србију, није променио став британског генералштаба да су три савезничке дивизије стациониране у Солуну недовољне да се супротставе окупационим снагама, а да је за слање нових трупа у Србију преко Солуна већ касно. Оваквом ставу су допринеле тешкоће које су савезници имали са Солунском луком, неуспешна настојања да се Грчка придобије на страну Антанте, немогућност да се у року од само неколико недеља упути значајнија војна помоћ (150.000 људи), као и недостатак добрих путева и железнице којима би се транспортовале трупе, ратни материјал и залихе хране од солунске луке до Вардарске долине или до Скопља.

У наредних седам дана српска влада је упутила још три апела за помоћ, да би 23. октобра 1915, од савезничке војске тражила да покуша да поврати железничку пругу између Солуна и Ниша, коју је бугарска војска већ била пресекла и заузела Скопље.

Судбина Солунске експедиције изазвала је кризу у британском и француском парламенту. Став британског премијера Херберта Асквита (Herbert Henry Asquith) да трупе буду упућене у Египат, одакле би зависно од развоја догађаја било одлучено где ће бити употребљене, довео је до оставке сер Едварда Карсона (Edward Henry Carson).

До краја октобра, две француске дивизије, 156. и 57. биле су концентрисане у Македонији на потезу од 70 километара, са задатком да осигурају пругу од Бевђелије до Криволака, и те снаге нису биле довољне за успешну помоћ српској војсци. Њихови сукоби са бугарским трупама били су ограничени, а савезнички команданти су очекивали офанзиву 11. бугарске дивизије, која је напредовала ка Струмици. Британске јединице су настојале да осигурају и утврде област око Солуна, поправе путеве, доврше снабдевање града и осигурају пругу Солун–Криволак.

Бугарске трупе су заузеле Скопље 22. октобра, чиме је била прекинута железничка и директна телеграфска веза између Србије и савезника. Почетком новембра, 122. француска дивизија се искрцала у Солуну, те Источна војска напушта дефанзивни став и предузима истовремену офанзиву према Струмици и преко Црне реке. Непушан покушај генерала Сараја да у садејству са српским снагама ослободи пут од Прилепа за Велес, означио је крај офанзиве и повлачење француских јединица иза грчке границе. У то време, 21. новембра, у Солуну су се искрцали први делови 26. британске дивизије, а очекивао се и долазак 27. и 28. дивизије. Са новопристиглим британским снагама, савезничка армија је почетком децембра 1915. године бројала 150.000 људи и требало је приступити утврђивању солунског логора.

Распоред Моравске дивизије I позива на одсеку Мурговица – Нишава, 5. октобар 1915. године (Војни архив)

Војвода Живојин Мишић са официрима 1915. године (из колекције Милоша Јуришића)

Солунски утврђени логор

Линија главног положаја солунског логора ишла је правцем: Орфански залив – Бешичко језеро – Лагадинско језеро – Ајватали – Даутли – Градобор – Доганци – Кајали. Био је то мостобран за заштиту солунског пристаништа. На западу се положај ослањао на мочварно земљиште између Вардара и Бистрице, док је на истоку тешко пролазно земљиште између језера и мора штитило положаје. Протезао се ширином од око 45 километара и за његово освајање било је потребно 7 до 8 дивизија, колико су савезници и имали децембра 1915. године. У солунској луци налазило се 6 крстарица спремних за одбрану града, док је у Орфанском заливу једна крстарица са мониторима штитила десно крило енглеске војске. У првој половини јануара завршено је утврђивање првог положаја на који је постављена и пољска артиљерија. Крајем јануара командант Источне војске држао је у својим рукама сву власт у Солуну, дирекцију полиције и администрацију. Добро утврђене савезничке снаге могле су на миру да изврше припреме за упућивање на гранични фронт марта 1916. године.

Пошто је почетком новембра 1915. године грчка влада одбила да гарантује безбедност савезничких трупа у Солуну, савезници су одлучили да на њу изврше притисак окупацијом Милоса, Крфа и Сира.

Солунски утврђени логор

Акција савезничке флоте је почела 21. новембра, да би већ 24. новембра, грчки премијер Стефанос Скулидис (Stefanos Skouloudis) прихватио услове ултиматума: безбедност савезничких трупа и неутралност Грчке. До 10. новембра у Солунску луку су пристигле француска 122. дивизија и четири британске дивизије – 10, 26, 27. и 28. дивизија. Тек након тога, команданти француских и британских трупа у Солуну могли су коначно да одреде одбрамбене линије и започну радове на утврђивању солунске базе који су трајали до краја фебруара 1916. године. У међувремену, савезничке трупе су примиле потребно наоружање и опрему и повећале своје снаге на девет дивизија, пет француских и четири британске, у укупној јачини од 150.000 људи (65.000 француских и 85.000 британских војника). Тензије и проблеми који су се тицали безбедности Источне армије трајали су све до свргавања

германофилске грчке владе, абдикације краља Константина и поновног доласка на власт Елефтериоса Венизелоса јуна 1917. године.

По повратку лорда Киченера из обиласка Солуна, Галипоља и Александрије крајем новембра 1915. године, идеја о опозиву солунске војне експедиције постала је веома актуелна у британском генералштабу. Предлог британског генералштаба био је да се њихове трупе повуку са Дарданела и из Солуна, и да се пребаце у Египат ради одбране Суецког канала. То је био разлог да 4. децембра француска влада сазове савезничку седницу у Калеу, како би се размотрила судбина Солунске

експедиције. Став француске владе је био да би повлачење трупа из Солуна значило трајно губљење Балкана, напуштање Србије, ступање Грчке и Румуније на страну Централних сила и претварање целе балканске обале, заједно са грчким лукама, у непријатељску базу за акцију подморница у Средоземном мору.

На конференцији представника влада и генералштабова Велике Британије и Француске у штабу француске Врховне команде у Шантијуу од 6. до 9. децембра 1915. били су присутни делегати врховних команди свих савезничких земаља. Српску врховну команду, која се налазила у одступању кроз Албанију, заступао је пуковник Душан Стефановић, војни изасланик у Паризу. И поред супротстављених ставова Француске и Велике Британије о перспективи Солунске експедиције и оправданости њеног опстанка, констатовано је да француско-британска експедициона војска треба да остане у региону Солуна и да је потребно да одмах, без обзира на евентуалну одлуку влада, организује одбрану Солуна. Одлучено је и да се окупира острво Крф и да се на њему концентрише, одмори и реорганизује сва српска војска, а затим да се превезе у Солун ради употребе на Солунском фронту. Решено је да се офанзива планирана за 1916. годину предузме на свим савезничким фронтовима истовремено или у кратком временском размаку. Тако је први пут од почетка рата постављена основа за усклађивање савезничких операција по јединственом плану и учињен први корак ка јединству врховних команди.

Споразумом су постављени темељи будућој савезничкој Источној армији. Језгро те армије чиниле су француске и британске дивизије упућене у помоћ Србији у јесен 1915. године.

У састав савезничких снага код Солуна, француска и британска влада су до пролећа 1916. године упутиле по пет пешадијских дивизија са одговарајућом артиљеријом, коњицом и бројним санитетским, снабдевачким и другим јединицама и установама. У јуну и јулу 1916. њима се придружила српска војска, која је у свом саставу имала три армије са укупно шест пешадијских и једном коњичком дивизијом, укупне снаге од 151.920 бораца. Она је образовала самостални контингент и после пријема оружја и завршетка реорганизације на Халкидичком полуострву, добила је и посела засебан део фронта од Кожуфа до Лерина.

У другој половини 1916. године, у Солуну су се искрцале једна италијанска дивизија и две руске бригаде.

Солунски фронт 1916. године
(Архив САНУ)

К Р Ф

1916

Коначни договор о савезничкој окупацији Солуна, постигнут је 21. јануара 1916. године, на седници британског Ратног савета у Лондону, којој је присуствовао и председник француске владе Аристид Бријан. Овим британско-француским споразумом о окупацији Солуна са околином ради стварања потребне базе за евентуалну офанзивну употребу савезничких трупа, створен је најважнији предуслов за опстанак и одржање Солунског фронта. На истој седници одлучено је да се убрза пребацивање и концентрација српске војске на Крфу ради опоравка, бољег снабдевања и реорганизације, како би касније могла бити упућена на Солунски фронт.

Тог истог дана, док је у Лондону решавано питање опстанка Солунског фронта и помоћи српској војсци која је пристизала на Крф, на острво Видо се искрцала Моравска стална војна болница. Њен задатак је било збрињавање најтежих, умирућих болесника који су на острву били смештени у четири велика импровизована шатора, готово без медицинске помоћи.

Војници Моравске дивизије пред укрцавање, Говино, Крф, 1916. (Музеј науке и технике, Збирка Музеја Српског лекарског друштва)

„Кроз шатор се може проћи само прескачући преко лешева и преко још живих. Тескоба и збијеност били су такви, да је извлачење мртвих било увек праћено јауком, гажењем и повредама болесника од стране болничара. Болесници су лежали сви у свом загађеном оделу, згрчени, у најразличитијим позама на голој земљи. Било је и нешто сена, али се оно од кише, која је са свију страна текла под шатор, већ измешало и изблатило са глином. Покривача нико нема. Овај пакао и ова гробница били су још и рој, још и кошница живе гамади. Вашију је било толико, да су оне као капље падале на људе одозго са шаторског платна...Ту у том јаду, прикупљен као у жижи, одигравао се у минијатури цео трагизам наше земље.“

„На обали се видела гомила људских лешева, наслаганих као метарска дрва у добром реду једно на друго, неколико катова. Гомила је била у висини више од човечијег раста, а у дужину се пружала на десетину метара и више. Ту се слажу и доносе са острва смрти преко целог дана, а сутра ће доћи француска нарочита укупна лађа, да их однесе на крајњи југ острва Крфа...“

(санитетски капетан др Владимир Станојевић, управник Моравске сталне војне болнице 1915/16. године)

Укрцавање јединица Моравске дивизије за Солун, Говино, Крф, 1916. (Музеј науке и технике, Збирка Музеја Српског лекарског друштва)

Превожење српске војске са албанских обала на острво Крф и у Бизерту отпочето је у јануару 1916. године. Од 420.000 људи, колико је бројала у октобру 1915. године, српска војска је после повлачења имала само око 150.000 људи. До краја фебруара, на Крф је евакуисано око 135.000, а у Бизерту око 10.000 људи. Поред војске, на Крф је пребачена и српска влада са министарствима, двор, народна скупштина и многобројне установе.

Министар унутрашњих дела Љуба Јованов на Крфу, 1916. (Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2328, власник Зоран Тртица)

Бројно стање српске војске пре и после повлачења преко Црне Горе и Албаније

Према подацима Главне интендатуре бројно стање српске војске на почетку непријатељске офанзиве у октобру 1915. износило је око 420.000 људи; на Косово је стигло 290.000 до 300.000; Кроз Црну Гору и Албанију повлачило се око 220.000, а са албанских обала преко мора је пребачено 150.000 људи. Од око 200.000 избеглица које су се са војском повлачиле ка Приморју, стигло их је око 60.000.

Целокупна организација око прихватања српске војске на Крфу била је поверена Французима. Једанаестог јануара 1916. године на Крф се искрцао француски Алпски батаљон ради осигурања искрцавања, прихвата, смештаја и исхране српске војске, под заповедништвом генерала Пијарон де Мондезира (Piarron de Mondesir), шефа француске војне мисије при српској Врховној команди. Транспорт Срба од прихватне базе до логора, као и обезбеђивање комуникацијских веза између логора, преузеле су на себе енглеске јединице.

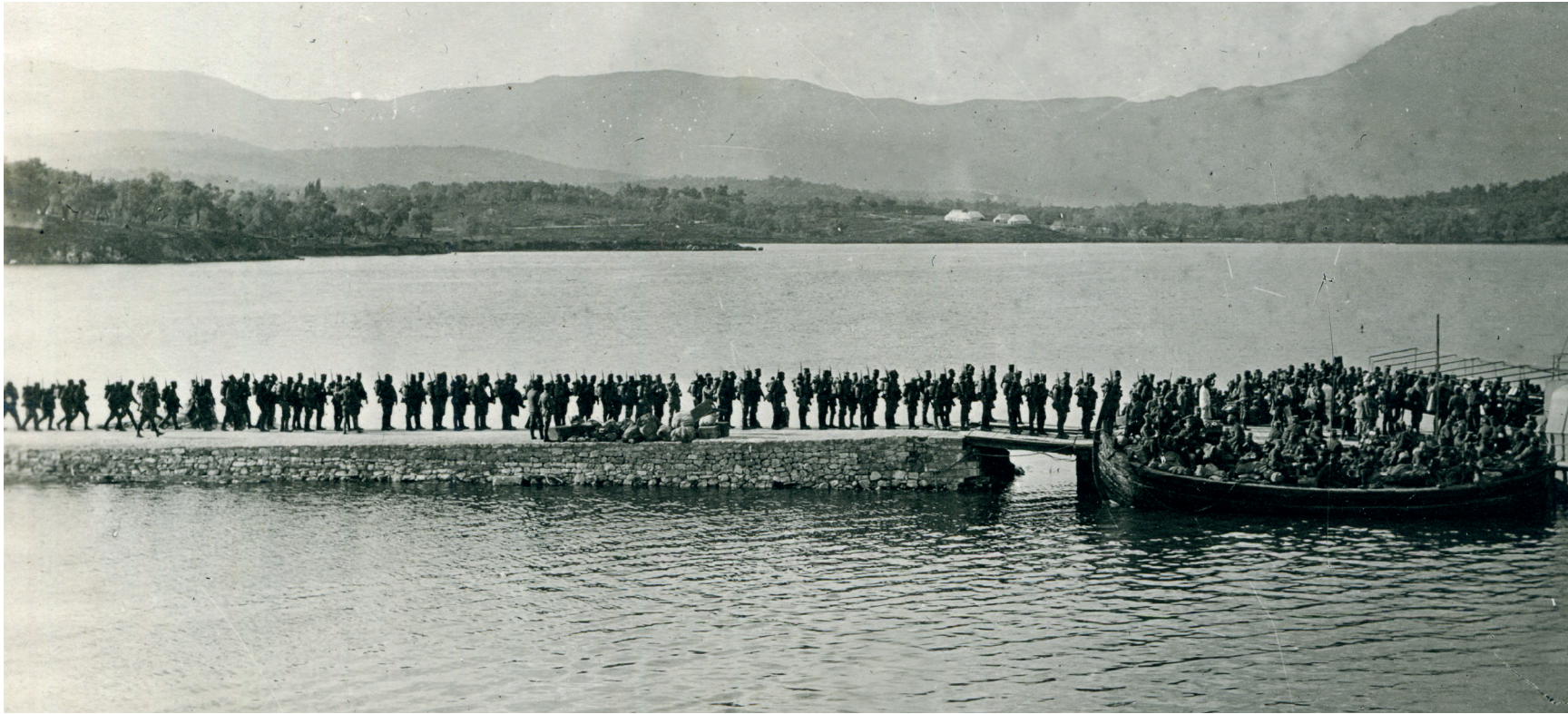
Први транспорт српских регрута искрцао се 19. јануара на Виду и ту је задржан. У прво време искрцавање је вршено на острву Лазарет, а ту се налазио и карантин за заразне болеснике. Тешко оболели и самртници одношени су на острво Видо. По искрцавању и лекарском прегледу, војници су превожени у привремене логоре на северној обали Крфа, у местима Говино, Фустапидима, Доњи и Горњи Ипсос.

Крајем јануара на Крфу је дневно умирало око 100 људи. Усољена говедина, коју су савезници допремали на острво била је прејака храна за људе који су месецима гладовали. Исцрпљеност, цревне, плућне и заразне болести су до краја марта однели око 5.000 живота. Французи су преузели војну и санитарску контролу над острвом, и до маја 1916. године формирано је пет француских и једна енглеско-српска болница. Упоредо са Французима, бригу о српској војсци на Крфу организовала је и Британска јадранска мисија.

Питање издржавања и снабдевања српске војске разматрано је на британско-француској конференцији одржаној 21, 22. и 23. фебруара 1916. године у француском војном министарству у Паризу. Постигнут је споразум по коме су се француска и британска влада обавезале да ће снабдевати српску војску тако што ће свака страна давати по половину свих потреба за исхрану људства и стоке, како за време њеног боравка на Крфу, тако и касније на фронту где буде била употребљена. Наоружање, муниција, коњичка и остала ратна опрема за реорганизацију српске војске, била је обавеза Француске, док је за одећу, обућу и логорску опрему била задужена Енглеска. Трошкови око издржавања и реорганизације српске војске требало је да се утврде посебним споразумом између савезника. Овим споразумом између Енглеске и Француске коначно је било обезбеђено уредно снабдевање српске војске и она ће убудуће бити третирана као равноправна са осталим савезничким војскама.

Острво Видо, 1916.
(Историјски музеј Србије)

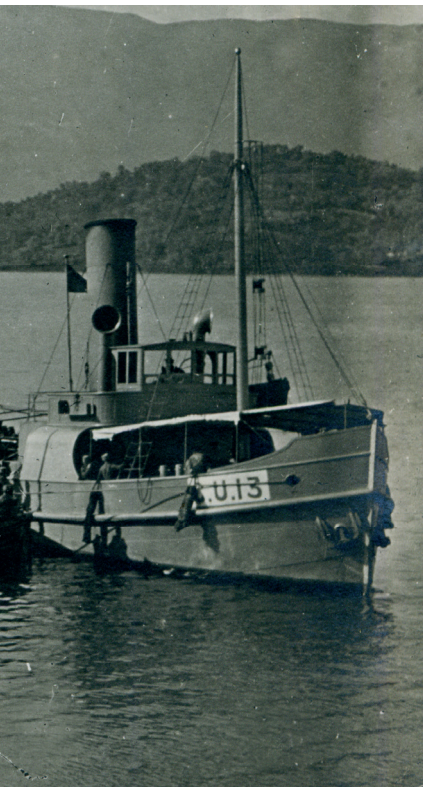
Укрцавање Моравске дивизије за Солун, Крф, 1916. (Музеј науке и технике, Збирка Музеја Српског лекарског друштва)

Школа гађања на Ипсосу, Крф (Колекција ФОТО-МУЗЕЈ, аутор Самсон Чернов, Id 2436, власник Зоран Тртица)

Финансирање српске државе окончано је тек у јуну, пошто су се британска и француска влада споразумеле да Србији дају месечни аванс од 9.000.000 франака, свака по половину суме, за текуће потребе српске државе (плате војних и грађанских лица, издржавање избеглица, школовање омладине и друго). Поред тога, Француска и Велика Британија су покривале трошкове снабдевања српске војске материјалним потребама у износу од 42.250.000 франака годишње.

Прикупљањем на Крфу, створени су повољни услови за реорганизацију српске војске, која је подразумевала преформирање, обуку и оспособљавање за руковање новим наоружањем. Почетком марта 1916. године француски инструктори су започели обуку српских војника. За упознавање старешинског кадра са руковањем новом пушком организован је курс у логору Говино. Обука је вршена и за руковање митраљезима Сент Етјен (St. Étienne, 1907) и другим врстама наоружања.

Од 6. до 12. марта дивизије су, после извршеног преформирања, заузеле нове, погодније логоре на јужном делу острва, у местима Св. Матијас, Браганотики, Мезонин, Стронгили. Логори су међусобно били повезани dobrим путевима и телефонским везама са базом, док се у сваком логору налазила по једна мала пољска болница. За транспорт намирница и робе од базе до логора, на Крфу је образована и једна резервна транспортна колона од 14 српских, 34 француска и 65 камиона британске мисије.

До доласка на Крф и реорганизације, српска оперативна војска имала је шест пешадијских дивизија I позива (Моравску, Дринску, Дунавску, Шумадијску, Тимочку и Комбиновану) и пет дивизија II позива (истих назива, осим Комбиноване дивизије).

Преформирање српске војске извршено је спајањем одговарајућих јединица из дивизија I и II позива исте дивизијске области, при чему су дивизије задржале називе према областима (Моравска, Дринска, Дунавска, Шумадијска, Тимочка и Вардарска дивизија која је формирана од јединица Комбиноване и Брегалничке дивизије). Укупна јачина дивизије по новој формацији износила је око 20.000 људи, сем Вардарске дивизије која имала 12.000 људи.

Од шест пешадијских дивизија образоване су три армије: Прва армија од Моравске и Вардарске дивизије, Друга армија од Шумадијске и Тимочке дивизије и Трећа армија од Дунавске и Дринске дивизије. Коњичка дивизија била је непосредно потчињена Врховној команди. Укупно бројно стање реорганизоване српске војске износило је 144.000 људи.

Састав дивизија после реорганизације и по новој формацији: штаб, телеграфско одељење, коњички ескадрон, ауто-одељење, 12 пешадијских батаљона и 24 митраљеза (касније 48), команда артиљерије са 12 батерија (6 пољских, 3 брдске, 2 хаубичке и 1 рововска), пионирски полубатаљон, пекарска, месарска и занатлијска чета, болничарска чета (7 водова), 3 амбуланте, 2 пољске болнице; професијантска, муницијска, санитарска и инжењеријска колона; покретна артиљеријска радионица, пошта, оркестар и ручно слагалиште. Ван састава дивизија формирану су: Минерска чета, Рефлекторско одељење, Војножелезничка инспекција и Железничка команда.

У саставу српске војске било је свега пет ескадрила, за које је формирана Ваздухопловна команда. Армијске ескадриле су биле непосредно под командантима армија и имале су задатак да извиђају пред фронтом армије, фотографишу важније тачке и објекте, врше коректуру ватре и обављају друге тактичке задатке на дубини фронта од 10 до 12 километара. Дубља извиђања и бомбардовање појединих места били су предвиђени само за ескадриле Врховне команде, која је за то могла употребити и армијске ескадриле.

Брод са српском војском, из Крфа за Солун, 1916. (из колекције Милоша Јуришића)

Смотра комаданта дивизије уочи поласка пука на положај 1916. (аутор Никола Матејић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2109, власник Зоран Тртица)

Офанзива на фронту

Отпочињање немачког напада на француску тврђаву Верден 21. фебруара 1916. године, представљало је почетак нове кризе Солунског фронта. На конференцији савезничких генералштабова у Шантијуи 12. марта, закључено је да нема могућности за слање нових трупа на солунско ратиште, а разматрано је и повлачење 220.000 француско-британских војника из Солуна. Једино појачање које су савезничке трупе могле да добију било је 100.000 српских војника. Одлучено је и да британске и француске трупе, ради сопствене безбедности, изађу из утврђеног логора изграђеног око Солуна у пречнику од око 45 километара и поседу грчки северни гранични фронт. Тиме би добиле шири маневарски простор у случају да бугарске и немачке трупе, у споразуму са грчком владом, изврше инвазију Грчке. Други разлог за покретање офанзиве било је везивање бугарских и немачких снага за овај фронт како би се олакшало ступање Румуније у рат на страни Антанте. На овој конференцији је одлучено и да се српска војска у што краћем року пребаци у Солун, а француско-енглеске трупе реорганизују за планинско ратовање.

Српска војска је после реорганизације на Крфу, 26. априла 1916. године, бројала укупно 151.920 бораца. На место начелника штаба Врховне команде, уместо оболелог војводе Радомира Путника, постављен је генерал Петар Бојовић. Средином јуна месеца, постигнут је споразум између генерала Бојовића и генерала Сараја по коме је српска војска добила засебан део фронта између села Љумнице на Кожуфу и Лерина у Пелагонији. На седници одржаној 24. јуна, српска влада је одобрила учешће својим јединицама у предстојећој савезничкој офанзиви.

Командовање на фронту

Упоредо са припремама за офанзиву, водиле су се и расправе по питању главне команде у Солуну које су завршене тек средином августа 1916. године. Савезничке владе су се споразумеле да се ради ефикасније употребе трупа главна команда повери генералу Сарају. Такво централизовано командовање је имало бројна ограничења. На основу француско-британског споразума из јуна месеца, генералу Сарају су призната права главног савезничког команданта у Солуну, с тим што је о намеравању употреби енглеских снага претходно морао да саслуша мишљење команданта британских трупа генерала Џорџа Милнеа (George Francis Milne), који је био одговоран искључиво својој влади.

Престолонаследник Александар на положају 1916. године (аутор Ристо Шуковић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2358, власник Зоран Тртица)

Када је било одлучено да се и српска војска упути у Солун, француска влада је сматрала природним да се она без резерве стави под Сарајеву команду. Српска влада се супротставила тој намери, истичући да је питање командовања српском војском искључиво право уставних фактора Краљевине Србије и симбол њене части и националне независности. Тек после четворомесечних преговора, 2. августа, постигнут је споразум према коме је српска влада пристала да француски генерал, у својству главног команданта савезничких снага на Солунском фронту, у оперативном смислу командује и српском војском у име регента Александра и савезника. Генерал Сарај је према споразуму био овлашћен да српској војсци одређује задатке, циљеве, зоне акција, датуме и почетак сваке заједничке операције. Српска војска је задржала унутрашњу аутономију док је Врховна команда, заклањајући се иза своје владе и врховног команданта, могла да условљава своју сарадњу са главним савезничким командантом.

Француска влада се обавезала да ће српска војска бити употребљена на засебном делу фронта зарад ослобођења националне територије, као и да ће се при употреби савезничких снага на балканском ратишту водити рачуна о интересима Србије. Италијанске, руске и грчке снаге биле су потчињене генералу Сарају, под сличним условима, али без посебних споразума.

РЕОРГАНИЗАЦИЈА АРМИЈЕ

Дефинитивно формирање српских јединица према новој формацији, завршено је по њеном доласку на полуострво Халкидики, где је пристигло и људство из Бизерте и Солуна. Ту је био завршен и пријем наоружања, целокупне ратне опреме и стоке. У Солун је превезено 6.025 официра и 124.090 војника.

Размештај на Халкидикију: штаб Врховне команде у Солуну; Прва армија: штаб у Јеникеју, Моравска дивизија у логору код Суруклија, Вардарска дивизија у логору код села Захарци; Друга армија: штаб у Лутри, Тимочка дивизија у логору код села Зумбата, Шумадијска у Лутри; Трећа армија: штаб у Василиси, Дунавска и Дринска дивизија у Талатишту; Коњичка дивизија у Редесу.

Штаб српске Врховне команде и француска војна мисија на челу са генералом Мондезиром стигли су заједно у Солун. Регент Александар је остао на Крфу чекајући да се реши веома сложен војно-политички проблем између влада Србије и Француске око јединствене команде на Солунском фронту.

Полуострво Халкидики је за смештај српске војске било одређено према одлуци генерала Сараја и на њему је, у долини реке Василисе, било формирано осам војних логора. После скоро два месеца опоравка на Крфу, прве јединице српске војске кренуле су пут Халкидикија 12. априла из места Моријатика. Превожене су савезничким бродовима који су обилазили грчко копно пловећи око рта Матапана на југу, до пристаништа у Микри. Оно је било уређено као база за српску војску и до краја рата представљало је важан центар бројних командних установа. Главни транспорт, започет 18. априла превожом Прве армије са пристаништа Говино, обављен је у четири етапе: Прва армија од 18. априла до 7. маја; Друга армија од 7. до 17. маја; Трећа армија од 17. до 21. маја и Коњичка дивизија од 24. до 26. маја. За превозење је било ангажовано око 50 бродова (5 крстарица, 15 трговачких бродова, 8 посебних бродова за превоз стоке и 11 транспортних бродова за превоз хране). Транспортном

флотом командовао је француски адмирал Пол Алберт де Гедон (Paul Albert de Gueydon). Заштита бродова од подводних мина и подморница организована је тако што је на челу конвоја од три до четири велика трговачка брода ишла торпиљарка као извидница. Два брода су вршила контролу пловног пута и чувала су конвој од напада подморница, док је један разарач стално крстарио око конвоја. У току седам недеља, колико је трајало превозење српске војске, ни један брод није торпедован, упркос сталној опасности од немачких и аустријских подморница.

Српска војска је на Халкидику остала око два месеца, где је у потпуности завршила своју реорганизацију, наоружање и обуку, а затим је упућена на фронт.

Логор српске војске на Халкодикију, 1916.

Уз опорављене војнике из Бизерте и Први комбиновани пук, 30. маја 1916. године, српска војска је имала укупно 144.000 војника. На Крфу је поред службеника који су радили у државној управи остало око 800 официра и 8.000 болесника у болницама.

Према француским изворима бројно стање српске војске на дан 25. фебруар 1916. износило је: на Крфу 134.400, у Бизерти 10.624, у Солуну 4.584, у Албанији (Валона) 10.000 људи, у француским и грчким болницама око 2.000, у Епиру око 3.000 људи. Укупно 164.618 људи и 16.500 коња.

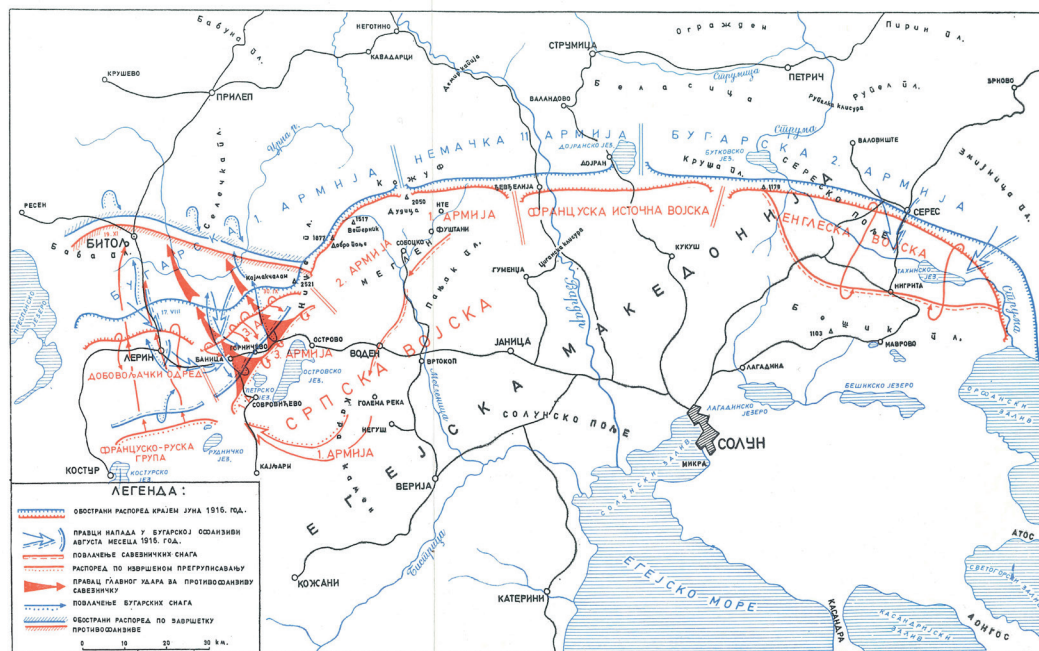
Према подацима српске Врховне команде укупно бројно стање српске војске 30. маја 1916. износило је 144.000 људи. Из Албаније је евакуисано око 150.000 људи од којих је 6.000 умрло (5.000 на Крфу и 1.000 у Бизерти).

По доласку српске војске на Солунски фронт, током јула и августа 1916. године, на њему су се налазиле четири француске и пет британских дивизија. У августу ће на фронт стићи једна италијанска дивизија и једна руска бригада. Савезничке снаге на фронту сачињавале су једну оперативну целину од око 400.000 људи. Тако се 1. августа на Солунском фронту налазило 127.800 француских војника и старешина, 119.000 Британаца, 122.000 Срба, 24.000 италијанских и 9.560 руских војника.

Бугарска офанзива

Напад који је у ноћи између 16. и 17. августа бугарска 1. армија предузела на обалу Островског језера, јужни Кајмакчалан и масив планине Нице с намером да отвори пут у Солунску равницу, означио је почетак операција на Солунском фронту 1916. године. Сутрадан, 18. августа 1916. године, бугарска 2. армија предузела је напад на Струмски одред под командом генерала Фротијеа и на истурене делове британских снага. Бугарске трупе су прешле на леву обалу Струме, ушле на грчку територију и избиле на Орфански залив. Напад бугарске армије изведен је са 35 батаљона правцем Лерин–Веви–Арниса и са линије Кајмакчалан – Старков гроб. На удару је била 3. српска армија, која се налазила на положајима јужно, северно и западно од Островског језера. Северно од Лерина налазио се Добровољачки одред потпуковника Војина Поповића са задатком да затвара правце између Црне реке и Преспанског језера. Бугари су освојили Лерин у вечерњим сатима. За то време се Дринска дивизија налазила на десном крилу 3. армије и чврсто је бранила утврђене положаје према Кајмакчалану. На фронту 2. српске армије, Шумадијска дивизија је одбила напад 3. балканске дивизије и приморала Бугаре да се бране на гребену Добро Поље – Ветерник. Тимочка дивизија на Кожуфу одбила је све бугарске нападе.

Бугари су пред зору 22. августа заузели највиши врх Малко Нице и тако су се нашли пред отвореном долином Островског језера. Тада је интервенисала Вардарска дивизија и зауставила наступање Бугара. На десној обали Вардара, француска Источна војска је 20. августа прешла у напад. Развој ситуације код Срба навео је генерала Сараја да 28. августа изврши ново груписање савезничких снага. Тежиште напада је пренео на лево крило Солунског фронта и тако скратио фронт српској војсци.

Мапа операција на Солунском фронту, 1916. (Србија и Солунски фронт, Петар Опачић)

БИТКЕ

Горничевска битка

Горничевска битка, вођена између 12. и 16. септембра 1916. године у ширем рејону села Горничева, по којем је и добила име, представља прву победу српске војске након њеног напуштања земље 1915. године. Битку су чинила офанзивна дејства 1. и 3. српске армије против делова бугарске 1. армије коју су успеле да протерају са грчке територије.

На конференцији савезничких снага на Солунском фронту, одржаној 20. августа 1916. године, донета је одлука о прегруписавању снага и да се 12. септембра са 1. и 3. српском армијом на левом крилу пређе у офанзиву.

Део борбених дејстава у Горничевској бици имао је за циљ протеривање бугарских трупа са грчке територије. У саставу 3. армије, којом је командовао генерал Павле Јуришић Штурм, биле су Дринска и Дунавска дивизија, а као ојачање била јој је прикључена 1. бригада Тимочке дивизије. Дринска и Дунавска дивизија напале су непријатељске положаје на линији Кајмакчалан – Малко Нице – безимени вис северно од Горничева. Задатак Дринске дивизије био је да овлада Кајмакчаланом, а задатак Дунавске да овлада гребеном Малко Нице, а потом да дејствује на леви блок и позадину бугарских трупа око Горничева и Вевија чиме би помогла 1. армији.

Првом армијом, која се састојала од Вардарске, Моравске и Коњичке дивизије, командовао је војвода Живојин Мишић. Она је нападала непријатеља на линији безимени вис северно од Горничева до линије Птолемаис–Сарвичево–Веви. Вардарска дивизија имала је задатак да овлада делом гребена Малко Нице, Коњичка да дејствује према Анимдеону, док је Моравска била је у резерви.

Лево од 1. армије нападала је француско-руска армија генерала Емилијена Кордонијеа (Emilien Cordonnier), са задатком да обухватно дејствује на десни бок бугарских трупа и да наступа ка Битољу. 1. и 3. српска армија биле су ојачане артиљеријом. Њихова укупна јачина била је 51 батаљон и 55 батерија, док је бугарске снаге на положајима од Кајмакчалана преко Малко Нице до Петрон језера чинило 40 батаљона и 44 батерије.

Офанзива српских снага почела је 12. септембра у 6 часова са јаком артиљеријском припремом и целодневним дејством по отпорним тачкама непријатеља. Напад Дунавске дивизије повољно се одвијао до 12 часова, када га је зауставила артиљеријска ватра десетак артиљеријских група.

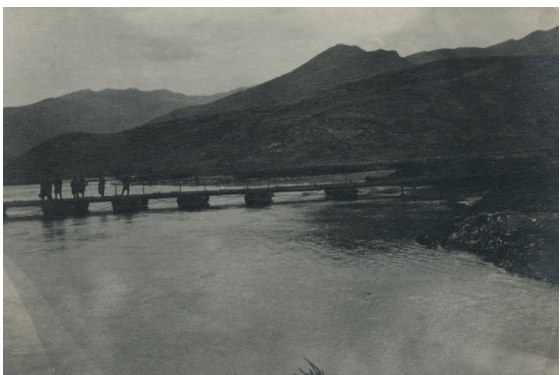
Кајмакчалан (аутор Самсон Чернов; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2457, власник Зоран Тртица)

Бугарска војска – Горничевска битка, 1916. година

Командант Треће дивизије посматра борбу на Кајмакчалану (аутор Ристо Шуковић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2338, власник Зоран Тртица)

Црна река код Скочивира (аутор Самсон Чернов; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2451, власник Зоран Тртица)

Сутрадан, 13. септембра, Дунавска и Моравска дивизија водиле су борбе за гребен Малко Нице и Горничево. Бугари су започели повлачење према Битољу. Најтеже борбе вођене су 14. септембра. Око осам часова ујутро, Други пук Моравске дивизије је у снажном јуришу заузео Горничево. Наступање Вардарске дивизије на југозападни део Малко Нице нагнало је Бугаре на повлачење према Лерину. У 10 часова и 40 минута Дунавска дивизија је избила на гребен Малко Нице. Око 18 часова започело је гоњење бугарске војске која се повлачи на своје раније положаје Кајмакчалан, Старков гроб и даље на запад према Битољу.

Горничевска битка, завршена 16. септембра, била је прва победа српске војске после њеног напуштања земље 1915. године. Укупни српски губици били су 347 официра и 6.933 подофицира и војника избачених из строја. Највеће губитке имала је Дунавска дивизија.

Ова победа је вратила веру у коначну победу и подигла борбени дух српског војника, доказавши савезницима да је српска војска фактор на који мора озбиљно да рачуна у будућим операцијама.

Освајање Кајмакчалана

„Око поднева смо близу врха Кајмакчалана. Коње смо оставили у његовом подножју и пењемо се на врх да видимо бојиште. Готово све је остало на своме месту. Тек што је закопано неколико тела погинулих, киша их поново откопава. Језиви призори са бојног поља. На висини од 2.525 метара на овом огољеном, пространом терену леже стотине смрзнутих трупова. Покривају их облаци и магла које растерује ветар, а велики јастребови и гаврани крстаре над њима и једу њихово месо.“

Арчибалд Рајс (Archibald Reiss), швајцарски форензичар и криминолог, доктор хемије и професор на Универзитету у Лозани

Кајмакчалан, највиши врх планине Нице, бугарски војници и њихове старешине сматрали су неосвојивом тврђавом. Битка за врх Кајмакчалана на висини од 2.525 метара, вођена је од 12. до 30. септембра и представља наставак Горничевске битке. Тај низ већих и мањих битака у покрету, наставио се и после освајања Кајмакчалана, борбама на Црној реци, нападом на Добро поље и Соко и освајањем Битоља, и трајао је до краја новембра 1916. године.

Према основној наредби за напад, Дринска дивизија је добила задатак да 12. септембра овлада Кајмакчаланом. Почела је напад двама колонама на добро утврђен одсек Кајмакчалан од Старковог гроба до Флоре. Утврђен одсек био је опасан са три линије ровова са жичаним препрекама које је бранила бугарска 3. дивизија. До 16. септембра десна колона је савладала жичане препреке и овладала првом линијом ровова на Кајмакчалану, а у ноћи између 16. и 17. септембра направљене су бреше у препрекама испред друге линије ровова. Уследило је више бугарских противнапада, али сви су били одбијени. Десна и лева нападна колона Дринске дивизије заузеле су 18. септембра коту 2521. У наредних седам дана, у борби за сваки камен кајмакчаланског вуса, бугарске снаге ће привремено овладати положајима на Кочобеју, а потом покушати да заузму и коту 2521. Губици су били велики на обе стране, због чега је наступило затишје, које и Срби и Бугари користе за поуну јединица и припреме за наставак борби. Дринској дивизији се прикључује Добровољачки одред потпуковника Војина Поповића. Ова дивизија, ојачана са још једним батаљоном 2. пешадијског пука, 30. септембра прелази у напад и са десном колоном заузима Вират. Напади на Кочобеј и Старков гроб нису дали резултате.

Завршне борбе за врх Кајмакчалан вођене су 30. септембра. У 5.30 часова је почела артиљеријска припрема. Да би олакшала и убрзала напад десног крила десне колоне на Кочобеју, српска артиљерија је померила своје дејство на потез између Кајмакчалане и Кочобеја. Друга фаза борбе која је отпочела у 8.40 часова концентрацијом ватре свих артиљеријских оруђа на Кајмакчалан, трајала је до 11.30 часова. Од силине артиљеријске канонаде и разарања, бугарски војници су до те мере били растројени и избезумљени да већина није била способна за упорнију борбу.

Тог дана око 11.30 часова, Дринска дивизија прелази у јуриш на целом фронту. Њена десна колона је у 12.40 часова коначно заузела бугарске ровове на коти 2521. У борби прса у прса, око 13.40 часова, десна колона избија на северну ивицу коте 2521, осваја врх Кајмакчалане и почиње утврђивање на достигнутој линији.

Напад је даље настављен 1. октобра на одсесима Кочобеј и Вилица. Током 3. октобра лева колона разбија бугарске делове на Сивом брегу и Старковом гробу. Бугари под дејством леве и десне колоне Дринске дивизије одступају према Црној реци. Заузимањем Кајмакчалане српској 1. армији и француским снагама олакшано је да продуже операције у којима ће касније бити ослобођен Битољ. Дринска дивизија је током освајања Кајмакчалане имала 3.804 људи избачених из строја.

Престолонаследник Александар на Кајмакчаклану, 1916. (аутор Ристо Шуковић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2346, власник Зоран Тртица)

„Мојим Дивјунацима неустрашивим и верним који грудима својим отворише врата слободи и осташе овде као вечни стражари на прагу отаџбине.“

Посвета Александра Карађорђевића на спомен-капели на Кајмакчалану

Прављење надгробних споменика изгинулима на Кајмакчалану (аутор Ристо Шуковић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2334, власник Зоран Тртица)

1917

Због великих губитака претрпљених у операцијама 1916. године, српска Врховна команда је почетком 1917. године извршила другу реорганизацију војске, тако што је расформирала четврте пукове у свим дивизијама и укинула Трећу армију. Од тада су армије имале по три дивизије – Прва армија: Моравску, Дринску и Дунавску; Друга армија: Шумадијску, Тимочку и Вардарску. У формацији је задржана и Коњичка дивизија. Српској војсци је скраћен фронт и она се прегруписала на планинском делу фронта између Црне реке и села Нонте на Кожуфу. Њене положаје у луку Црне реке, заузеле су француске трупе и италијанска 35. дивизија. На том делу фронта, српска војска ће остати све до преласка у општу офанзиву септембра 1918. године.

Српски војник на Солунском фронту,
у рову 1917.

Ескадрила у Вертекопу, 1917. (аутор В. Вуковић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2208, власник Зоран Тртица)

Упркос значајним војним успесима постигнутим освајањем Кајмакчалана и уласком српских и савезничких трупа у Битољ, 19. новембра 1916. године, однос снага на Солунском фронту током 1917. године, остао је скоро непромењен. У завршним операцијама на Црној Реци крајем 1916. године пропуштени су повољни услови да се изврши пробој фронта долином Вардара. Током 1917. године, савезници су предузимали више демонстративних операција ради везивања непријатељских снага на македонском фронту. У оквиру пролећне офанзиве 1917. године, српска војска је предузела напад на Добро поље, али је операција заустављена пре него што су се могли испољити њени резултати, пошто је генерал Сарај, по одлуци савезничких влада, предузео војну интервенцију за свргавање пронемачке грчке владе и краља Константина. После пада краља Константина и поновног доласка Венизелоса на чело грчке владе, започета је мобилизација грчке војске, која ће постепено излазити на фронт и појачавати га. Улазак Сједињених Америчких Држава у рат на старни Антанте, 6. априла 1917. године, улио је наду у коначну победу савезника.

Српска влада и Југословенски одбор, састали су се на Крфу и 20. јула објавили Крфску декларацију о њиховој решености да истрају у борби за ослобођење свих југословенских земаља и образовање заједничке југословенске државе. Друга половина 1917. донела је лоше вести на солунско ратиште. Бољшевичка револуција и излазак Русије из рата, тежак пораз италијанске војске код Кобарида, и сазнања о жалосним приликама у окупираној отаџбини, утицали су неповољно и на морал српске војске. Октобра 1917. године, српска Врховна команда предала је генералу Сарају и савезничким владама опширан меморандум о могућностима једне успешне офанзиве у којој би српска војска предузела главни напад општим правцем фронта преко Ветерника и Доброг поља ка Неготину и Кавадару и даље на север и североисток према Скопљу и Овчем пољу. Овај предлог, према коме ће се годину дана касније извести Солунска офанзива и пробој фронта, тада није прихваћен. Генерал Сарај је 22. децембра замењен генералом Адолфом Гијомом, на месту заповедника Савезничке источне армије (*Armees allies de l'Orient*), која је под својим именом објединила и Британску Солунску и Грчку армију.

Генерал Васић са француским официром на Грунишком вису (аутор Самсон Чернов; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2431, власник Зоран Тртица)

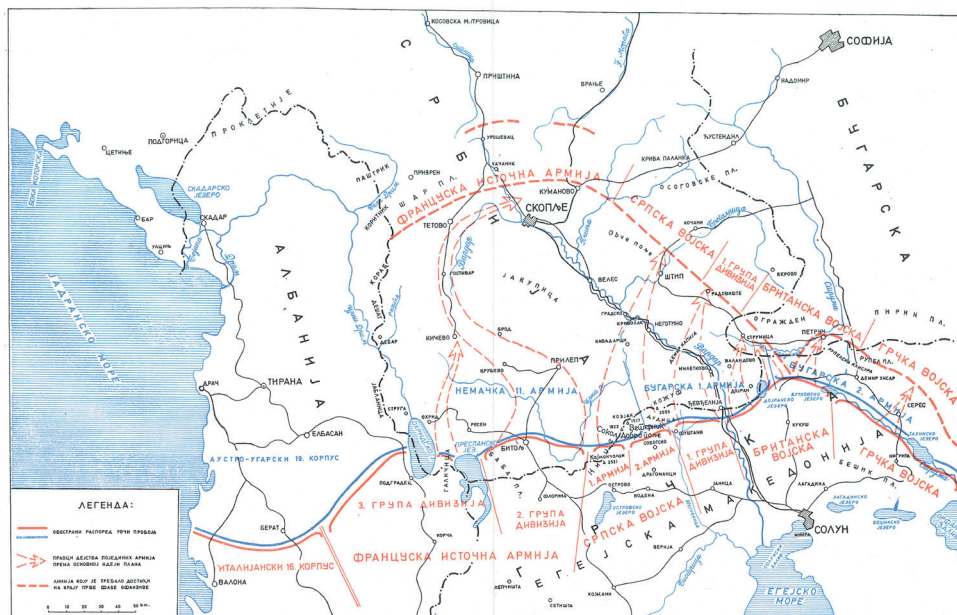
ПРОБОЈ ФРОНТА

1918

„Сви команданти, командири и војници треба да буду прожети идејом, од брзине продирања зависи успех офанзиве. Та брзина је у исто време и најбоља гаранција против изненађења, јер се њоме постиже растројство непријатеља и потпуна слобода у нашим дејствима. Треба дрско продирати, без починка, до крајњих граница људске и коњске снаге. У смрт, само не стајте! С' непоколебљивом вером и надом јунаци напред у отаџбину!“

Живојин Мишић, начелник штаба Врховне команде, Заповест српској војсци за пробој Солунског фронта од 13. септембра 1918. године

Пројекат савезничке солунске офанзиве 1918. године

У магловито јутро, 15. септембра 1918. године, на врлетним и тешко приступачним висовима Доброг поља, Козјака и Ветерника, Прва и Друга српска армија кренуће у офанзиву за пробој фронта. Војници Савезничке Источне армије, која је од 18. јуна 1918. била под командом генерала Франше Д'Епереа, сукобиће се са једнаким бројем бугарских и немачких војника, чиме ће бити започет незауостављив процес сламања Централних сила и завршетка Великог рата.

План српске Врховне команде за офанзиву и пробој фронта на Могленичком (Добропољском) одсеку средином септембра 1918. године, није био тајна за бугарске и немачке штабове. На основу очигледних припрема за напад и на основу поверљивих информација које су стизале из обавештајних центара у Женеви, бугарска команда је знала тачно место планираног пробоја, али упркос томе није груписала додатне снаге код Доброг поља. Били су уверени да су њихови положаји на том правцу неосвојиви. Детаљан план пробоја фронта израђен је 5. јуна у српској секцији 3. бироа Главне савезничке команде у Солуну. Српска Врховна команда је сматрала да би продор са добропољског одсека могао донети главно решење битке. Продор долином Вардара у правцу Скопља представљао је прву етапу на путу ка остварењу циља да се пресеке пут Берлин–Софија–Цариград. Током припрема за офанзиву српској војсци је скраћен фронт, тако да се испред 2. армије налазио део бугарског фронта од Ветерника до Сокола, а испред 1. армије – од Сокола до села Старевине.

Српски официри у војној мисији у Енглеској, фебруар 1918. (Imperial War Museum, London, United Kingdom)

Српски војници на Солунском фронту 1918. (Imperial War Museum, London, United Kingdom)

Српски војник на Солунском фронту 1918. (Imperial War Museum, London, United Kingdom)

Савезничким трупама било је довољно свега две недеље да бугарску армију од око 700.000 људи, присиле да моли за мир и да је избаце из рата.

Савезничка армија је бројала око 628.000 људи: француске трупе 180.000 војника (8 пешадијских дивизија и 1 коњичка бригада), српске 150.000 војника (6 пешадијских и 1 коњичка дивизија), британске 120.000 војника (4 дивизије), грчке 135.000 војника, италијанске 42.000 војника (1 дивизија) и албанске 1.000 војника.

У последњој етапи Солунске офанзиве, која је трајала од средине октобра до средине новембра, савезничке армије на српском фронту, предвођене српском 1. армијом, напредовале су преко 800 километара, ослободиле Србију и прешле Саву и Дунав достигавши линију Вршац–Моравица–Темишвар–Суботица–Баја. У 10.30 часова 1. новембра 1918, предњи делови Дунавске дивизије, на челу са војводом Петром Бојовићем, ушли су и у Београд.

У исто време, предњи делови српске 2. армије стигли су у Сарајево и упутили своја одељења у остале делове Босне. Јадранске трупе су заузеле Скадар и уз помоћ црногорских устаника запоселе Боку Которску.

„За четрдесет и шест дана српска 1. армија, у непрестаним маршевима и борбама, стално у најтешњем контакту са непријатељем, често остављена без снабдевања, прешла је 500 километара. Цела Србија била је ослобођена од јарма непријатељева. То је несумњиво резултат храбрости и јунаштва Срба, али и неограничене помоћи свих савезничких контигената, који су понекад вршили озбиљне и незахвалне задатке, али који су били неопходни да српску војску ослободе сваке друге бригае сем бригае о смелој офанзиви и немилосрдном гоњењу.“

Представници Бугарске потписали су примирје 29. септембра у Солуну. Отоманска империја је капитулирала 30. октобра 1918. године, а дан касније и Аустроугарска. Немачка делегација коју је предводио Матијас Ерцбергер (Matthias Erzberger), потписала је примирје у специјалном вагону маршала Фердинанда Фоша (Ferdinand Foch), врховног команданта савезничких снага. Примирје је потписано у 5.10 часова 11. новембра 1918, усред шуме, близу раскршћа Ретонд, у департману Оаз, (Rethondes, Oise) у Француској.
Les Armees francaises

Пробој Солунског фронта и ослобађање територија које су уз велику помоћ савезника извршиле српске армије, спада у ред најуспешнијих примера стратегијског гоњења у историји ратова, како по дужини трајања и енергији извођења, тако и по постигнутим резултатима. Српске трупе су под непрекидном борбом прешле простор од Доброг поља до Суботице, прешавши преко 800 километара за 60 дана.

У току офанзиве на Солунском фронту, све савезничке снаге су имале 16.200 људи избачених из строја, од чега 4.000 погинулих и несталих. Српска војска је имала 4.000 људи избачених из строја (681 погинулог, 132 нестала и 2.206 рањених). Аустроугарска монархија, која је ступила у рат како би покоравањем Србије и Црне Горе ојачала своје позиције на Балкану, заувек се распала. На њеним рушевинама образоване су нове, независне државе: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Чехословачка, Пољска, Мађарска и Аустрија. Бугарска, која је кренула у рат да би приграбила делове територија суседних држава и осигурала превласт на Балкану, изгубила је и део оних територија које су јој припале Букурешким миром из 1913. године. Отоманско царство се распало. Немачка је морала да врати територије које је освојила у претходним ратовима и у току Првог светског рата. Србија је у Првом светском рату изгубила око 1.200.000 људи, што представља 28% њеног предратног становништва.

„На том бескрајном маршу само су француски коњаници могли, и то са муком, да предјаче у брзини са српским војницима. Никада људи нису показали више тихе постојаности, чврсте воље ни истрајне жеље за победом. Одевени у старе и дотрајале униформе, имали су сјајно само своје беспрекорно одржавано оружје. Корачали су по киши, ветру, сунцу или мразу упркос блату и умору, без снабдевања и без икаквог пртљага. Ударајући својим дотрајалим цокулама свету земљу поново слободне домовине, очију упртих према Дунаву, ништа их није могло спречити да тамо допру. Постојала је нека скоро верска занесеност у том непрекидном, немом и упорном полету напред, тог дивног и јуначког народа, не дозвољавајући никаквој препреци да заустави његово напредовање, што је изазивало дивљење наших коњаника.“

Генерал Гамбета, командант француске Коњичке бригаде која је у саставу 1. српске армије учествовала у ослобођењу Србије
(Петар Опачић, Србија и Солунски фронт)

На осматрачници, реглажа ватре топова
(аутор Самсон Чернов; Колекција ФОТОМУЗЕЈ,
Id 2426, власник Зоран Тртица)

„Операције се морају успоравати јер нема комуникације ради добацивања хране француским трупима које напредују, само српским трупима нису потребне комуникације, они иду као олуја, напред.“
Француски маршал Франше д'Епере – Извјештај француској влади при пробоју солунског фронта крајем септембра 1918. године

„Кад се буде писала историја овог рата њен најславнији одељак носиће назив Србија. Српска војска је учинила чуда од јунаштва, а српски народ претрпео је нечувене муке и такво пожртвовање и храброст не могу проћи незапажено, они се морају наградити.“
Роберт Лесинг, министар спољних послова САД

„Што се тиче Србије она се заиста борила очајнички и славно, са страшним последицама по себе.“
Винстон Черчил, министар британске морнарице

„Шездесет две хиљаде српских војника одлучило је (о) исход(у) рата. Срамота.“
Телеграм цара Виљема II упућен бугарској Врховној команди, након сазнања о бугарској капитулацији

Војвода Живојин Мишић са командантима дивизија на Јелаку, јун 1918. (из колекције Милоша Јуришића)

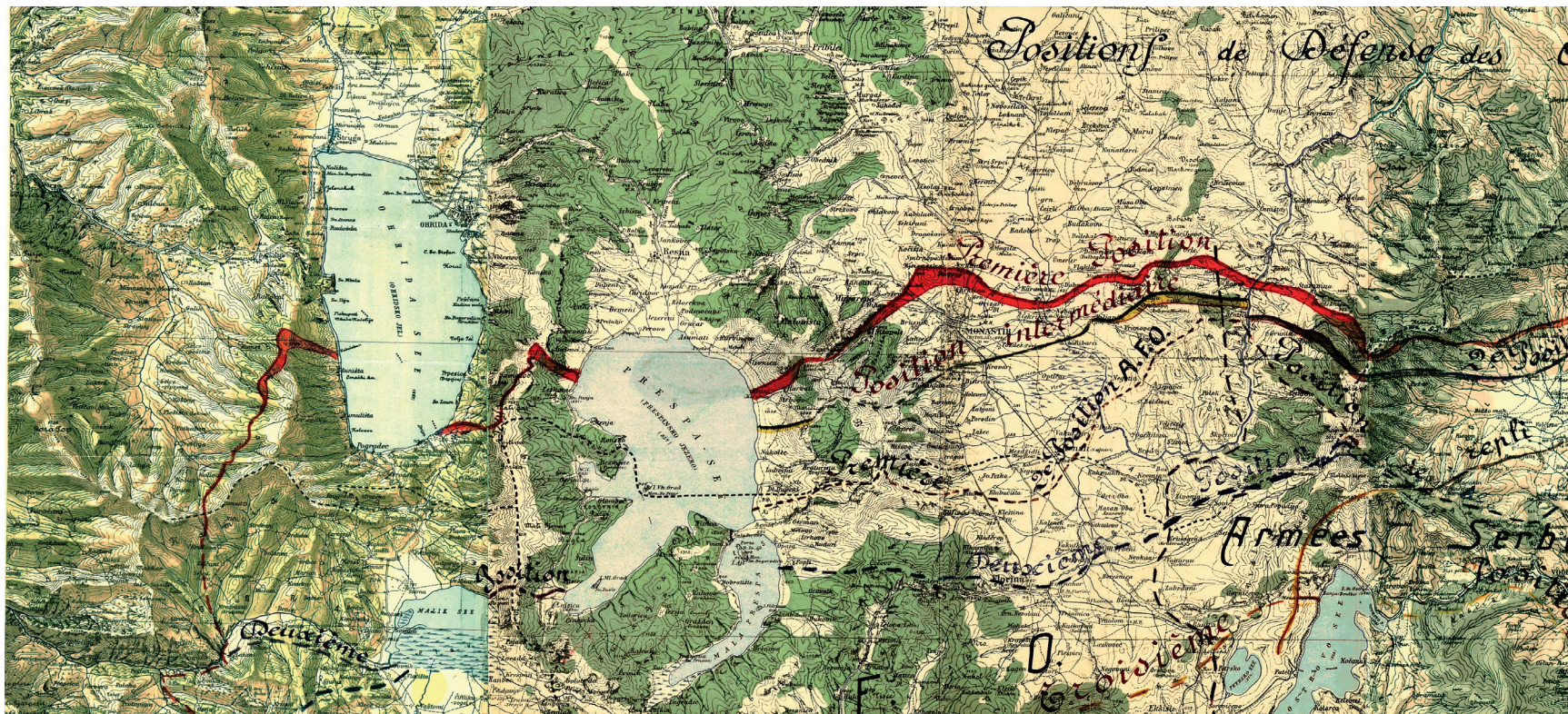
Пољска батерија на маршу кроз шуму 1918. (аутор Димитрије Павловић; Колекција ФОТОМУЗЕЈ, Id 2385, власник Зоран Тртица)

Упоредо са брзим напредовањем 1. српске армије на север, пет немачких и аустроугарских дивизија се убрзано прикупљало у реону Ниша са циљем да се осигура евакуација немачких трупа и материјала из Бугарске и да се из Србије извуче жетва. Аустроугарска је поред војностратешких циљева, тежила да под својом окупацијом задржи простране делове Србије како би што дуже могла да извучи жито, стоку и друге сировине неопходне за наставак рата. У периоду од 5. до 29. октобра 1918, из Србије је извезено 4.000 вагона жита, 10.000 волова за вучу, 10.000 свиња, 4.000 оваца, 15 вагона вина, 400 вагона мармеладе, велике количине дрвне грађе, телефонско-телеграфског материјала, оружја, муниције и 16.000.000 круна у сребру. „Осиромашено становништво свучено је формално до голе коже; у болницама за време грипе, болесницима је узет и последњи кревет, последњи јастук, последњи чаршав. Однети су сви лекови.“ (Катарина Штурценегер, Србија у рату 1914-1916) (Петар Опачић, Србија и Солунски фронт)

Развој савезничке солунске офанзиве по данима, 15 октобар - 15 новембар 1918. (Србија и Солунски фронт, Петар Опачић)

Map-Positions of the Allied Armies between Lake Ochrida and the Aegean Sea, 1 May 1918 (The National Archives, London, United Kingdom)

Током три дуге ратне године, на простору од Орфанског залива преко Грчке и Албаније до Јонског мора, дужином од око 450 километара, простирао се фронт који су у јесен 1915. године формирале Велика Британија и Француска.

Образован је на територији неутралне Грчке, против њене сагласности. Целокупно снабдевање фронта је зависило од прекоморског транспорта до солунске луке бродовљем коме је стално претила опасност од непријатељских подморница. У односу на западни и друге фронтове, Солунски фронт је за савезнике имао другостепену, помоћну улогу. Његов опстанак је првенствено зависио од споразума Француске и Велике Британије. Од тренутка када је формиран, па све до пред пробој фронта у јесен 1918. године, обе зараћене стране су му биле намениле улогу везивања што јачих противничких снага ради олакшања ситуације на главним фронтовима.

„Оно што сам видео на Ветернику памтићу до краја живота. Измешали се француски и српски војници. Растурене десетине пентрају се по камењару. Људи подеране обуће, искрварени, освајају метар по метар. Наједном све замуче, ни пушка да опали, чују се само јауци. То се води борба прса у прса, оружје више не помаже. Судбину овог дела фронта решавају нож и срце јуначко. Мој митраљез ћути, не могу да гађам, побићу српске војнике који су се измешали са бугарским и носе се, носе. Крај мојих ногу нађоше се двојица. Ухватили се у коштац, побацали оружје и сурвавајући се низ масив планине кидишу један на другог. Гледам ужас, час је Бугарин одозго хоће да удави Србина, час је Србин горе покушавајући да задави Бугарина. А обојица снажни, шкргућу зубима, не малаксавају. Збуњен сам, хтео бих да окончах овај двобој, али немам снаге. Сад је на једном Србин јачи, удара Бугариновом главом о тло и виче: Ово је моја земља, ово је моја земља, упамти. Најзад малаксао Бугарин више не може ништа да упамти, чује се његов ропец и ту, испод Ветерника, заврши ратовање. А српски војник стресе прашину са одеће и викну ми: *Хајде Француз, напред.*“

Огист Албер, француски официр за везу, сећања на пробој Солунског фронта, септембар 1918.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд
94(495.622)"1916/1918"(083.824)
355.48(497.11)"1916/1918"(083.824)

БАБОВИЋ, Новица, 1967-
Солунски фронт : 1916-1918 / [аутор изложбе Новица Бабовић]. - Београд :
Српска академија наука и уметности, Галерија науке и технике Српске
академије наука и уметности, 2018 (Београд : Colorgrafx). - 40 стр. :
илустр. ; 24 см. - (Галерија науке и технике САНУ ; бр. 35)
Тираж 500.

ISBN 978-86-7025-788-7

а) Солунски фронт - 1916-1918 - Изложбени каталози б) Србија - Војна
историја - 1916-1918 - Изложбени каталози COBISS.SR-ID 268608012